

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

NEXUS

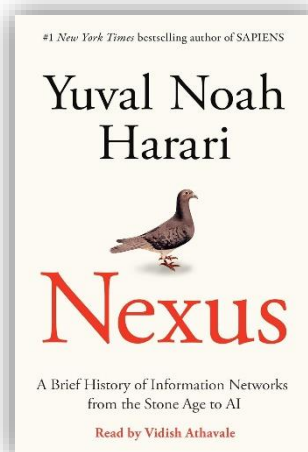
ความพยายามไขปริศนาในใจมนุษย์ด้วยการวิเคราะห์วิวัฒนาการเครือข่ายข้อมูล

โดย ดร.อาณัติ สิมัคเดช

ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการเงิน

คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Book Review: NEXUS
Publisher: Random House
Publication Year: 2024
Author: Yuval Noah Harari
Language: English
Number of Pages: 515

Yuval Noah Harari ศาสตราจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยเยรูซาเล็ม สร้างชื่อเสียงจากการเขียนประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเป็นหนังสือขายดี **Sapiens (2011)** ซึ่ง Yuval พยายามถอดความลับว่าเหตุใด เผ่าพันธุ์ของพวกเราจึงเอาชนะเผ่าพันธุ์ที่แข็งแกร่งกว่าอย่าง Neanderthals และ (อาจ) เป็นสาเหตุในการล้างเผ่าพันธุ์นั้น Yuval เห็นว่า “ข้อมูล” เป็นเงื่อนไขสำคัญ เขาชี้ว่าสัตว์เช่นลิง บางชนิดก็มีภาษาในการสื่อสาร แต่เป็นคำง่าย ๆ ในขณะที่การสื่อสารของ Sapiens เป็นการส่งข้อมูลให้ผู้รับ สารวิเคราะห์ได้ เช่น หากลิงตัวหนึ่งเห็นสัตว์ร้ายเข้าใกล้กลุ่ม มันอาจรีบตะโกนบอกเพื่อนว่า “เสือ” แล้วกลุ่ม ลิงก็จะแตกกระเจิงหนีภัย แต่ Sapiens จะสื่อสารด้วยข้อมูล “เสือเข้าใกล้ แต่ห่างไป 500 เมตร มีกวาง 3 ตัว” เมื่อกลุ่มรับสาร สามารถประมวลข้อมูลว่าจะสู้หรือหนีได้ นำไปสู่การตัดสินใจที่ดีกว่ากลุ่มลิง

บทสรุปของ Sapiens ในการสร้างอารยธรรมได้คือจินตนาการในการสร้างเรื่องเล่า ซึ่งก็คือ ข้อมูลประเภทหนึ่ง ปัจจุบันนี้ทำให้ผู้สร้างเรื่องเล่าสามารถควบคุมคนเป็นหมื่นเป็นแสนในอาณาจักรได้

หนังสือเล่มถัดมา **Homo Deus (2016)** เขาฟันธงว่าข้อมูลเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอารย ธรรมของ Sapiens และกำเนิดของเครือข่ายข้อมูลคอมพิวเตอร์กำลังเป็นความท้าทายที่อาจเป็นภัยต่อ มนุษยชาติ ทำให้เกิดหนังสือเล่มนี้ **Nexus (2024)** เพื่อตอบคำถามว่าหาก Homo Sapiens ซึ่งแปลว่าผู้มี ปัญญา ทำตัวให้สมกับชื่อทำไมเราถึงสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่อาจทำร้ายเผ่าพันธุ์เราเอง เช่น ระเบิดนิวเคลียร์ หรือ ปัญญาประดิษฐ์ ที่จะกลายเป็นภัยคุกคามยิ่งกว่า

เพื่อหาคำตอบ Yuval ในฐานะนักประวัติศาสตร์จึงต้องค้นหาที่มาที่ไปของวิวัฒนาการเครือข่ายข้อมูล ที่มนุษย์สร้างขึ้น ตั้งแต่อดีตกาล ชื่อหนังสือเล่มนี้อาจแปลเป็นไทยได้ว่าเครือข่ายที่เชื่อมโยงข้อมูล

ผมขอออกตัวก่อนว่าในบทความนี้ ผมใช้คำว่าข้อมูล (Data) ในขณะที่ Yuval จะใช้คำว่า Information เพราะผมเห็นว่า Information ที่ Yuval ใช้สื่อความหมายนั้นเป็นเพียงข้อมูลดิบเท่านั้น ในขณะที่ ในเชิงวิทยาการคอมพิวเตอร์ Information คือข้อมูลที่ต้องผ่านกระบวนการแปรรูปออกมาก่อน

แนวคิดของเครือข่ายข้อมูลดั้งเดิมมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม Naïve ที่มองว่าข้อมูลจะนำไปสู่ความจริง แท้ (Truth) และความจริงจะนำไปสู่ปัญญา (Wisdom) ดังนั้นแนวทางนี้จะสนับสนุนให้เกิดการแชร์ แบ่งปัน ข้อมูลมาก ๆ จุดเปลี่ยนของอารยธรรมโลกเกิดจากการประดิษฐ์แท่นพิมพ์ของกูเตินเบอร์ก ที่ทำให้เกิดการแชร์ ความรู้อย่างกว้างขวางและทำให้เกิดการพัฒนาทางการแพทย์ สังคม วิทยาศาสตร์อย่างมาก กลุ่มที่สอง เรียกว่า Populism กลุ่มนี้เห็นว่าวัตถุประสงค์ของข้อมูลเป็นไปเพื่อเหตุผลประการเดียวคืออำนาจ (Power) ดังนั้นกลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าข้อมูลจะต้องนำไปสู่ความจริงแท้เสมอไป และอาจจำเป็นต้องเล็งความจริงแท้เพื่อจัด ระเบียบสังคมด้วยซ้ำไป ในที่สุดผู้ที่ถือข้อมูลกลุ่มนี้ก็จะกลายเป็นผู้นำมากบารมี

Yuval ชี้ให้เห็นจุดอ่อนทั้งสองแนวทาง โดยยกกรณีการล่าแม่มดที่ทำให้มีคนเสียชีวิตหลายหมื่น คน โดย Yuval มองว่ากำเนิดของไอเดียนี้มาจากคนเพียงคนเดียว ซึ่งเมื่อเสนอไอเดียแรกขึ้นมาก็ไม่มีใครสนใจ มากนัก ต่อมาเมื่อมีการพิมพ์เผยแพร่หนังสือของตานิเนื่องจากกำเนิดแท่นพิมพ์ของกูเตินเบอร์ก เกิดมีคน เชื่อถือ จนลุกลามไปถึงการยอมรับการล่าแม่มดโดยสถาบันทางศาสนา

ส่วนแนวทาง Populism นั้นก็มีตัวอย่างการล่มสลายของระบอบการปกครองแบบเผด็จการในประเทศต่าง ๆ หลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง เพราะหากผู้นำมากบารมีนำไปผิดทาง ก็จะไม่มีการกล้าค้านและพาประเทศไปสู่วิกฤต

ในขณะที่รอบตัวของพวกเรามีข้อมูลอย่างท่วมท้นผ่านสื่อโซเชียลต่าง ๆ แต่ Yuval มองว่าข้อมูลเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความจริงแท้ ในหลายครั้งอาจเกิดอคติ และนำไปสู่เหตุการณ์ล่าแม่มดในยุคปัจจุบันด้วยซ้ำ เช่น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวโรฮิงญาในพม่า เกิดจากโซเชียลที่มุ่งเป้าเพียงแค่การสร้าง Engagement เรียกยอดวิว แทนที่จะคำนึงถึงความจริงแท้

ใครสมควรเป็นผู้รับผิดชอบ?

ปัญญาประดิษฐ์ของบริษัทโซเชียลเป็นผู้ตัดสินใจในการป้อนเนื้อหาให้แก่ผู้ใช้ระบบทุกคน โดยมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้อยู่บนเป้าหมายที่ผู้บริหารบริษัทที่เป็นมนุษย์ตั้งเป้าไว้ให้ผู้ใช้ ใช้เวลาอยู่บนเครือข่าย หรือมีปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายให้มากที่สุด เพราะนั่นหมายถึงค่าโฆษณาที่บริษัทจะได้รับ ซึ่งปัญญาประดิษฐ์เรียนรู้จากพฤติกรรมผู้ใช้แล้วว่าชาวสะเทือนขวัญ และชาวที่ตรงจริตผู้ใช้ จะทำให้เกิดผลลัพธ์ดังกล่าวได้ การได้รับข้อมูลสะเทือนขวัญด้านเดียว ทำให้ผู้ใช้เกิดอคติไปว่าคนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับเรา และกล้าที่จะดำเนินการที่ขัดต่อมโนธรรมและกฎหมาย

เมื่อถึงจุดนี้ Yuval กำหนดความจริงที่ทดสอบได้จากความจริงแท้ หรือ Truth ที่ผมใช้มาตลอด เป็น Reality ซึ่งจำแนกเป็นสามระดับ คือ

หนึ่ง Objective Reality เป็นความจริงซึ่งเกิดตามสภาวะธรรมชาติ เช่น หิน ภูเขา ดาวตก

สอง Subjective Reality เป็นความจริงที่เราารู้สึก เช่น อารมณ์ เจ็บปวด หรือ ยินดี

ความจริงทั้งสองเป็นความจริงที่มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นมา ไม่ว่าจะมีความเชื่อหรือไม่ หิน ก็จะต้องเกิดขึ้น ไม่ว่าเราจะพูดว่าเจ็บหรือไม่เจ็บ ความเจ็บนั้นก็ยังคงอยู่ เราไม่ได้สร้างขึ้น

แต่สิ่งที่เป็นนวัตกรรมของ Sapiens ซึ่งใช้จินตนาการสร้างขึ้นมาจากสร้างอาณาจักรได้ คือ ความจริงประเภทที่สาม เรียกว่า Inter-Subjective Reality เช่น เงิน ประเทศ บริษัท สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่มนุษย์ไปสมมติมันขึ้นมา มันไม่เคยมีอยู่จนกระทั่ง Sapiens สร้างเรื่องเล่าของมันขึ้นมา และมีคนอื่นเชื่อ มันจึงเกิดขึ้น หากเมื่อใด ไม่มี Sapiens คนใดพูดถึงมัน มันก็จะหายไป

เพื่อให้เรื่องเล่าของ Inter-Subjective Reality ยังคงอยู่ตราบนานเท่านาน เครือข่ายข้อมูลนี้จำเป็นต้องมีกลไกแก้ไขตัวเอง (Self-Correcting Mechanism) เพื่อความคล่อง จุดเริ่มต้นของเรื่องเล่าหลังการอาจมาจากคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เทพบัญญัติหรือแผ่นหินที่พระเจ้าจารึก อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนเรื่องเล่าแบบนี้อาจล้าสมัยจนคนเลิกเชื่อถือ กลไกแก้ไขตัวเองจะช่วยปรับปรุงให้ตำนานเหล่านี้ปรับตัวได้ ซึ่ง Yuval เชื่อว่ามีกลไกแบบอ่อนและแบบแข็ง แบบอ่อนคือการสร้างสถาบันศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาเพื่อตีความ หรือปรับปรุง ส่วนกลไกแบบแข็งคือข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งตลอดวิวัฒนาการของ Sapiens เราผ่านกระบวนการนี้มาตลอดจนถึงปัจจุบัน

แต่มันจะยังคงประสิทธิภาพอยู่ในอนาคตหรือไม่ Yuval จึงเจาะลึกเครือข่ายข้อมูลของความจริง (Reality) ประเภทที่สาม โดยเริ่มจากเครือข่ายมนุษย์ด้วยกันเอง เช่นเรื่องเล่าของพระเจ้า เมื่อพูดกันปากต่อปากก็เกิดเป็นความเชื่อ ศรัทธา ต่อมาประชากรมากขึ้น การใช้ความจำของมนุษย์ถ่ายทอดกันเริ่มไม่มีประสิทธิภาพ จึงเริ่มเกิดการจดบันทึก ซึ่งต้องมีคนกลางเป็นผู้บันทึกและเก็บรักษา ระบบราชการของอาณาจักรจึงกำเนิดขึ้น เมื่อถึงจุดนี้แม้จะเปลี่ยนจากการสื่อสารระหว่าง *คน-คน* เป็นการสื่อสารระหว่าง *คน-เอกสาร* แต่มนุษย์ก็ยังมีอำนาจควบคุมอยู่เพราะเอกสารไม่สามารถเขียนตัวมันเองขึ้นมาได้

เครือข่ายข้อมูลคอมพิวเตอร์กำลังจะทำให้ความสัมพันธ์ในเครือข่ายนี้เปลี่ยนไปจาก *คน-เอกสาร* เป็น *คน-เครื่อง* เพราะคอมพิวเตอร์สามารถบันทึกข้อมูลและเรียกกลับมาใช้ได้แบบเดียวกับเอกสาร **แต่สิ่งที่ต่างจากเอกสารคือ คอมพิวเตอร์ปัญญาประดิษฐ์ สามารถเขียนตัวเองได้ รวมทั้งสร้างความจริงประเภทที่สามในนิเวศของตนเอง หรือ เครื่อง-เครื่อง ได้**

เรื่องนี้ทำให้ผมนึกถึงสถานการณ์ที่ Max Tegmark ฉายภาพในหนังสือ Life 3.0 (2017) ซึ่งเป็นเหตุการณ์สมมติให้ปัญญาประดิษฐ์สร้างชาวเทียมหลอกมนุษย์และสร้างอาณาจักรของตนเองโดยใช้เงินจากตลาดหุ้น Max พยายามหยั่งลึกเข้าไปคิดแทนปัญญาประดิษฐ์ว่าเมื่อมันอยู่ถึงจุดที่มีสติปัญญาสูงกว่ามนุษย์ทุกคนบนโลก มันจะทำอะไรกับมนุษย์ สถานการณ์หนึ่งที่เป็นไปได้ก็คล้ายกับที่ Sapiens คิดและกระทำต่อ Neanderthals นั่นเอง

อย่างไรตาม Yuval ทิ้งปริศนาให้คิดในบทส่งท้ายของ Nexus ว่าแม้จะมองในมุมใด ทิศทางการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ของมนุษย์ก็น่าจะนำมนุษย์ไปสู่สถานการณ์ที่เลวร้ายจนถึงขั้นอาภุญพันธุ์ แต่เอาเข้าจริงพวกเราก็กังเลียงสงครามนิวเคลียร์และรอดพ้นหายนะต่าง ๆ ออกมาได้ ดังนั้น Yuval เชื่อว่ามนุษย์ ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์ที่ผ่านการลองผิดลองถูกของธรรมชาติมากกว่า 4 พันล้านปี จะหาทางควบคุมปัญญาประดิษฐ์ให้ทำงานเพื่อเรา แทนที่จะควบคุมหรือทำลายเราได้ เขามองว่าทางออกคือสร้างสถาบันที่ยอมรับว่าตัวเองก็มีโอกาสทำผิดได้และให้กลไกแก้ไขตนเองทำงานได้ **ทั้งนี้ อยู่บนเงื่อนไขที่ Yuval บอกว่า มนุษย์จะต้องมีปัญหาพอที่จะละทิ้งความทะนงตนและความสิ้นหวังของตน**

เรื่องนี้ชาวพุทธอาจมองได้ลึกกว่า Yuval เพราะในพุทธศาสนาเรามององค์ประกอบมนุษย์ด้วยขั้น 5 คือ *รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ* ซึ่งผมขอเทียบให้เห็นความสอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายข้อมูลของ Yuval โดยเริ่มจาก ข้อมูล คือ รูปที่ผ่านผัสสะ เข้ามาโดยโครงข่ายหรือ Nexus ก็คือวิญญาณนั่นเอง ส่วนจะแปลงเป็นความจริงแท้ (Truth) หรือไม่คือการทำงานร่วมกัน 3 ฝ่ายคือ เวทนา จิตในทางคิดดี หรือคิดร้าย แต่ไม่ว่าจะไปทางใด ก็ไม่สามารถนำไปสู่ความจริงแท้ได้ จะต้องมีสังขารมากำกับให้จิตเป็นกลาง เกิดอุเบกขา โดยทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยหน่วยความจำเดิมที่มีอยู่คือสัญญา来帮助 เมื่อจิตเกิดอุเบกขาแล้วความจริงแท้ก็จะปรากฏและนำไปสู่ปัญญาในที่สุด มนุษย์จึงจะรอดจากบ่วงกรรมที่ตนเองกำลังขุดขึ้นมาได้ แต่ข้อจำกัดของพุทธศาสนาคือการสร้างปัญญาเป็นเรื่องรู้เฉพาะตน จึงมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การสร้างผู้นำมากบารมีแบบเดียวกับแนวทาง Populism

ความท้าทายคือมนุษย์จะต้องก้าวข้ามพิธีกรรมทางศาสนาและใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยให้กระบวนการสร้างปัญญาตามแนวทางของพุทธเข้าถึงคนจำนวนมาก และเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ระบบปัญญานิยม เพื่อสร้างผู้มีปัญญาจำนวนมากที่จะเป็นเงื่อนไขตามที่ Yuval หวังไว้

REFERENCES

Harari, Y. N. (2024). *Nexus: A brief history of information networks from the stone age to AI*. Signal.